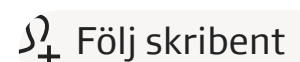


Björn Östbring: Nationalismen är det modernas tecken

Sverigedemokraternas valframgångar har ökat samtidigt som integrationsproblemen på arbetsmarknaden blivit påtagligare. Den klassiska samhällsteoretikern Ernest Gellner och hans analys av nationalismen och nationalstaten rymmer verktyg för att förstå båda dessa samtidsfenomen.

Björn Östbring

26 jan, 2018

 Följ skribent

Ernest Gellner (1925–1995) var professor i socialantropologi och utvecklade en av de mest inflytelserika teorierna om nationalismen inom samhällsvetenskapen. Foto: IBL

Under det senaste decenniet har andelen utlandsfödda utan arbete stadigt ökat och idag utgör de cirka 60 procent av Sveriges arbetslösa. Ökat har som bekant också andelen väljare som röstar på ett parti med uttryckligen nationalistisk ideologi.

Opinionsundersökningarna visar att stödet för Sverigedemokraterna har gått från 3 procent i riksdagsvalet 2006 till dagens 15–20 procent. Mycket energi har naturligtvis lagts på att förklara både integrationssvårigheterna på arbetsmarknaden och Sverigedemokraternas valframgångar. Men det finns ett namn som förvånansvärt nog sällan dyker upp i analyserna: Ernest Gellner, en av de klassiska samhällsteoretiker som skrivit om nationalismen och nationalstaten.

Enligt Gellner måste nationalismens stora genomslag under 1800- och 1900-talen förklaras med det industriella massamhällets strukturella behov. Dessa behov utgörs i första hand av ett gemensamt och standardiserat språk och generella färdigheter som gör människor anställningsbara i en ekonomi som är beroende av att arbetstagarna har förmågan att hantera information, uppfatta symboler och instruktioner, och kommunicera med främmande människor. Nationalister lurar därmed både sig själva och många av sina kritiker när de frammanar bilden av en uråldrig etnisk gemenskap och en historisk relation till ett visst territorium – idéer om blod och jord. Sådan retorik döljer nämligen nationalismens djupt moderna natur.

Språklig och kulturell samhörighet har under större delen av mänsklighetens historia inte upplevts som avgörande för politisk lojalitet och legitimitet. I den eviga strävan efter att säkra överlevnad och trygghet har det varit viktigare med fungerande institutioner och kompetent ledarskap snarare än vilket språk som talas av hov och centralmakt. Denna

inställning ändras emellertid i takt med modernitetens och industrialismens framväxt. Det beror inte på att de materiella behoven blivit så tillfredsställda att nya, mer "lätt sinniga" behov givit sig tillkänna, menar Gellner. Snarare beror det på att individens väl och ve blivit långt mer beroende av det språk och den kultur som genomsyrar de institutioner som omger henne, jämfört med hur det var i det agrara samhället.

I ett traditionellt jordbrukssamhälle hade människor sällan varken anledning eller möjlighet att uppleva gränserna för den språk- och kulturvärld de tillhörde. Livet levdes lokalt och människan präglades av olika lokala och yrkesmässiga identiteter. Politikens uppgifter handlade i första hand om att bevara inre och yttre fred: skulle ens gård eller by förskonas från rövare, fientliga arméer och kungens soldatutskrivningar? Ekonomiskt var lokalsamhället i hög grad självförsörjande eftersom jordbruksvaror dominerade ekonomin och produktionen inte var beroende av högteknologisk och långväga utrustning.

Men lokalsamhället var självförsörjande även utbildningsmässigt. Statens och kyrkans behov av skrivkunniga personer krävde visserligen specialskolor, men för lokalsamhället räckte det med utbildning inom familjen, byn eller skrået för att den nödvändiga kunskapen för samhällets fortlevnad skulle förmedlas. De ekonomiska rollerna i det agrara samhället var någorlunda stabila över tid vilket innebar att tradering av kunskap under arbetets gång var en tillräcklig metod för att säkerställa vad Gellner kallar "den sociala reproduktionen": den process genom vilka barn växer upp till individer rustade för att klara sin egen och samhällets försörjning och möjliggöra det sociala livets fortsatta gång.

Livsbedingungen i det framväxande industrisamhället är helt annorlunda. Det ställs krav på förmågan att samarbeta med obekanta, ta till sig nya instruktioner snarare än att bara repetera inlärd moment, och att kommunicera med andra på ett standardiserat sätt. Den moderna människan måste besitta färdigheter som gör det möjligt för henne att verka i en värld av kontraktmässiga relationer, snarare än traditionellt föreskrivna roller, med arbetsuppgifter som även i en "simpel" fabrik ställer krav på att begripa symboler och instruktioner. Läs- och skrivkunnighet – en gång ett privilegium för ett fåtal – är nu en förutsättning för att klara sig i arbetslivets såväl som i samhällets allt mer omfattande byråkratiska strukturer.

Förutom att själva innehållet i arbetet förändras, ökar också den ekonomiska och teknologiska förändringstakten. Båda dessa faktorer leder till samma sak: att överföringen av kunskap från föräldrar till barn inte längre garanterar den sociala reproduktionen. En överföring av föräldrarnas specifika färdigheter gör inte nödvändigtvis barnen "flygfärdiga" längre, samtidigt som de generella färdigheter som behövs är mycket svårare att med tillförlitlighet överföra inom familjen eller byn. Social reproduktion i industrisamhället kräver kort sagt ett utbildningssystem som går långt utöver vad lokalsamhället kan skrapa fram.

Det är detta som förklarar nationalismens stora genomslag i den moderna världen. Det system för utbildning och social reproduktion som ett modernt samhälle kräver är så dyrt och komplext att endast politiska institutioner kan skapa och upprätthålla det. Frågan om vilket språk som dominerar dessa institutioner blir därmed utslagsgivande. Om en

kulturell och språklig grupp inte har kontroll över ett utbildningssystem, kommer den att leva i en underordnad tillvaro i förhållande till den grupp vars modersmål överensstämmer med "skolspråket" och samhällets övriga institutioner. Att höra till en stat som identifierar sig med och upprätthåller ens egna språk och kultur är avgörande för ens möjlighet att bli en välfungerande och fullvärdig samhällsmedlem. Detta är för Gellner förklaringen till nationalismens oerhörda kraft och orsaken till varför det "gamla Europas" mångkulturella imperier bröt samman och ersattes av historiskt sett väldigt homogena stater.

Hjälper oss då denna teori att förstå integrationsproblemen och den höga arbetslösheten i Sverige idag? På ett plan verkar det kanske inte så märkvärdigt att en omfattande invandring av lågutbildade individer till en kunskapsekonomi leder till att denna grupp blir överrepresenterad bland de arbetslösa. Men Gellners tankar om skiftet från ett agrart samhälle till ett industriellt låter oss i alla fall formulera en hypotes om varför det förhåller sig så. En människas fysiska arbetsförmåga och färdigheter är numera mindre viktiga än det vi kan kalla för hennes "semantiska förmåga".

Den agrara människan klarade sig om jorden var vänlig nog att svara på hennes arbetsinsats. Den industriella människan är enligt Gellner däremot en "art" som "inte längre kan andas ordentligt i den naturgivna atmosfären" utan fungerar tillfredsställande endast "i en ny, specialblandad och med konstgjorda medel uthärdlig luft". Det är en luft som skapas av en stat som standardiserar ett gemensamt språk och upprätthåller utbildningsinstitutioner och en arbetsmarknad där detta språk är gångbart. Människans humankapital och förmåga till försörjning är i högsta grad beroende av denna specifika luft. Att samhället numera i hög grad utgör en kunskaps- och tjänsteekonomi förändrar inte detta förhållande utan förstärker det snarast. Ju större del av arbetsuppgifterna som bygger på att hantera, bearbeta och kommunicera information, eller interagera med kunder och leverantörer, desto viktigare blir det att behärska det medium och de normer som präglar detta slags interaktion mellan sinsemellan obekanta samhällsmedlemmar.

Exakt hur "hämmad" en individ är utanför sin språkliga och kulturella kontext är förstås delvis en fråga om utbildningsgrad. Gellner är högst medveten om att de påfrestningar är relativt små som individer i de rika västländernas övre skikt upplever när de interagerar med varandra. Inte minst gäller det individer som besitter högteknologisk och vetenskaplig kompetens och använder sig av engelskan som sitt lingua franca. Internationell utbytbarhet av detta slag råder i allt större utsträckning och begränsningen till den nationella kontexten är delvis uppluckrad för dem vars semantiska förmåga och specifika yrkeskunskaper gör det möjligt att ta motsvarande högkvalificerade arbeten på olika håll i världen. Gellner noterar det ironiska i att samhällets välutbildade och -intellektuella skikt, som varit så avgörande för nationalismens och nationalstaternas framväxt, är det som enklast skakar av sig nationalstatens begränsningar.

Givet att utvecklingen gått i riktning mot ökad internationalisering och utbytbarhet leder Gellners teori till hypotesen att en ny sorts klyfta uppstår i dessa samhällen. På ett annat sätt än tidigare skiljer sig nu stora grupper åt vad gäller (de upplevda) behoven av nationalstaten. Mer spekulativt blir det förstås om vi försöker förklara ett specifikt politiskt partis framgångar i ett specifikt land. Men med Gellner i bakhuvudet behöver vi

åtminstone inte vara förvånande över det som skett i Sverige. I en demokrati kommer den grundläggande sociologiska skillnaden i levnadsbetingelser förr eller senare göra sig kännbar. Om existerande partier då bara förmedlar ideal och framtidsvisioner som handlar om ökad globalisering och mångfald har man gett potentiella uppstickare monopol på att artikulera vikten av lojalitet mot nationalstaten och den samhällsordning som den upprätthåller.

Björn Östbring

Doktorand i statsvetenskap vid Lunds universitet

 Bli först att kommentera

”Ett bålverk mot dumheten” – läs våra bästa streckare



”

”De senaste 100 åren har över 35 000 understreckare publicerats i SvD. Vi har valt ut 350 särskilt intressanta texter – och gjort dem fritt tillgängliga.”

Utforska 100 år med Under strecket

Så kontaktar du Under strecket

Redaktör: Ludvig Hertzberg

Mejl: understrecket@svd.se

Twitter: [@Under_strecket](https://twitter.com/Under_strecket)

Facebook: [SvD Under strecket](https://www.facebook.com/SvD.Under.strecket)

 0 kommentarer

LOGGA IN OCH KOMMENTERA